

Mer lärdomar av kostnadskrisen

Erik Lundberg kompletterar Lars Calmfors analys av den svenska kostnadskrisen i nr 8/79. Bl a anser Lundberg att man bör gå tillbaka till början av 70-talet för att bättre förstå varför kostnadskrisen inträffade. Vidare borde deprecieringen av kronan ha skett tidigare och med större tyngd. □

Lars Calmfors har skrivit en utmärkt klagörande artikel om "Lärdomar av kostnadskrisen"; [Calmfors 1979] den är kunskapsrik, omdömesgill och försiktig. Jag instämmer nästan helt i resultaten av hans analys och delar i huvudsak hans uppfattningar beträffande möjligheter till framtida växelkurspolitik som led i en allmän, mindre ambitiös stabiliseringspolitik. Vad jag här kommer med är vissa kompletteringar till analysen jämte några mer oförsiktiga och kanske mindre omdömesgilla observationer beträffande politikval under åren 1974-77. Calmfors diskuterar möjligheter till val av annan ekonomisk politik under ifrågavarande år. Detta är alltid ett ömtåligt spörsmål. Hur politiskt naiv får man vara? Hur stor efterklokhet - med hänsyn till den följande faktiska utvecklingen - kan accepteras? Jag anser mig inte begå väsentligt större synder i dessa hänseenden än Calmfors men jag är medveten om att det finns gränser som inte bör passeras.

Längre tidsperspektiv

Jag skulle först vilja sträcka ut Calmfors tidsperspektiv en smula bakåt i tiden. Jag tänker dock inte gå så långt tillbaka som Erik Dahmén brukar göra för att söka efter rötter till förfallet i tidigare decennier, utan bara till början av 70-talet. Det var ju fråga om en ny sorts instabilitet i utvecklingen redan från 1969-70 års högkonjunktur. Prisstegringstakten accelererade till 7 procent under 1970, det uppstod ett med hänsyn till dåtida anspråk stort underskott i

bytesbalansen och därpå följde en ovanligt långvarig recession under 1971 och 1972 med bibehållen relativt hög prisstegringstakt. Det fanns anledning att redan under början av 70-talet tala om "stagflation". Vi fick från 1970 en starkt restriktiv ekonomisk politik, betingad av oro över betalningsbalans och inflation. Ekonomerna kritiserade hårt den strama penningpolitiken ("idiotstoppet") och den följande restriktiva finanspolitiken, som bidrog till stagnation ("de förlorade åren"). Det intressanta och nya med 1970-72 års recession var att den inte var exportstyrd utan nästan helt bestämd av nedgång i inhemsk efterfrågan, framför allt genom minskad privat konsumtion och ett radikalt fall i bostadsbyggandet.

Resultatet av Sveriges - i jämförelse med OECD - långsamma utveckling blev ett rekordöverskott i bytesbalansen år 1973 motsvarande 3 procent av BNP. Den återhållsamma ekonomiska politiken ledde också till relativt hög arbetslöshet och långsam lönekostnadsökning men till rekordhöga vinster 1973 och 1974. Den från normal stabiliseringssynpunkt illa anpassade politiken kom också till uttryck i expansiva åtgärder när högkonjunkturen väl var på väg. I själva verket nådde de av ekonomidepartementet beräknade finanspolitiska totaleffekterna maximal nivå 1974 (motsvarande 3,2 procent av BNP) med större expansiv effekt än under depressionsåren 1976-78.

Grunden till Sveriges svåra inflationspåfrestningar lades sålunda under 1973-74. Högkonjunkturen fick stöd av en starkt expansiv ekonomisk politik med en snabb ökning av penningmängden och en viss fortgående depreciering av kronan. Rekordhöga vinster uppstod som resultat av stark internationell prisstegring och snabb produktivitetshöjning tack vare eftersläpande lönekostnadsökning. Totala lönekostnadsstegringen till 1974 blev ju dock 17,5 procent - varav 7,5 procent var löneglidning.

Kombinationen hög sysselsättning med brist på arbetskraft, stark löneglidning och accelererad import- och exportprisstegring gav så upphov till förväntningar om snabb fortsatt prisstegring med åtföljande krav på stora lönehöjningar till nästa år. SNS' Konjunkturråd belyste i rapporten av december 1974 den överhängande risken för inflatorisk stegring av lönekostnaderna och gav en prognos på 18 procent till 1975, en prognos som visade sig förvånansvärt riktig – kanske just därför att den byggde på "rationella förväntningar".

Alternativ politik

Den första lärdomen av kostnadskrisen (dvs av dess orsaker) borde då gå ut på att finna vägar att undvika den, bli genom en aktiv revalveringspolitik. Det är också vad Calmfors generellt pläderar för, men han diskuterar inte närmare vilka möjligheterna var att genom en aktiv appreciering av kronan undvika eller mildra 1975–76 års kostnadsexplosion.

Som alternativ till den faktiskt förda politiken kan man sålunda tänka sig att en appreciering av kronan förenats med – eller snarare förberetts genom – en starkt restriktiv politik från våren 1974, kopplad på panikstämningen, i samband med oljekrisen i början av året. En sådan politik skulle ha kunnat dämpa högkonjunkturen, ja ha framkallat ett bakslag till slutet av året eller början av 1975 (liksom 1970–71) och ganska parallellt med utvecklingen i andra länder. Sysselsättningsproblem och försämrade lönsamhetsutsikter genom dämpning av utländsk prisstegring kunde ha gett nya signaler och skapat helt andra betingelser för avtalsrörelsen. Sedan är det en helt annan sak att det inte existerade politiska förutsättningar för en sådan omkastning av den förda politiken. Det är möjligt att "misslyckandet" med den restriktiva politiken under den föregående högkonjunkturen 1969–70 är en förklaringsfaktor. Men mer vägande var uppfattningen att det internationella konjunkturbakslaget, som blev tydligt från mitten av 1974, skulle bli snabbt övergående.

Ett huvudproblem för Calmfors är i stället den adekvata stabiliseringspolitiken när kostnadsexplosionen väl inträffat. Här har jag en annan tyngdpunktsfördelning än Calmfors. Han redogör klart för politikdilemmat: 1) vänta med en oundviklig depreciering till dess krismedvetandet blivit påtagligt och inflationsförväntningarna dämpats eller 2) lägga avgörande vikt vid de långsiktiga negativa verkningarna på produktion, investeringar och sysselsättning av att vänta så länge med en devalvering.

För min del tvekar jag inte. När lönekostnadsökningarna blivit ett faktum (enligt tvåårsavtalet) borde man (liksom SNS-rådet) åtminstone till hösten 1975 ha insett faran av en kostnads- och lönsamhetskris och riskerna för fortsatt fördjupning. Deprecieringen borde ha kunnat ske under hösten 1975 eller tidigt 1976. Och därvid med ett ordentligt "klipp", säg 15–20 procent. Erfarenheterna från 1931 och 1949 har ju visat fördelen med en undervärderad krona.

Calmfors lägger avgörande vikt vid de inflatoriska riskerna av en alltför snabb devalvering. Men beslut om de stora lönekostnadsstegringarna hade ju redan skett och ett par procent extra löneglidning hade väl inte varit avgörande. Men ännu effektivare skulle kanske en kraftig sänkning av arbetsgivaravgifterna (säg 10 procent) i kombination med en devalvering ha varit. Då hade den direkta inflationseffekten begränsats. Statsfinanserna var ännu i gott skick. Under dessa betingelser borde Sverige ha följt med i den internationella konjunkturuppgången från hösten 1975. Expansion av export och industriproduktion hade minskat behovet av expansion av offentliga utgifter och privat konsumtion. Jag anser att Calmfors är väl försiktig i sitt möjligen ironiska uttalande att "över hela perioden (1974-79) har stabiliseringspolitiken i Sverige inte varit mer framgångsrik än i andra länder" (sid 543). Det finns knappast något OECD-land som fört en sämre politik att döma av resultaten; det enda land som haft ungefär lika svag utveckling vad beträffar produktion och sysselsättning inom näringslivet är

Schweiz, men där har inflationen bekämpats väsentligt mer framgångsrikt än i Sverige.

Keynesiansk attityd?

Nästa led i min prövning av politikalternativ blir vad som bör vara "second or third best policy", när kostnadskrisen inte förhindrats och en devalvering inte är politiskt acceptabel tills vidare. Calmfors lutar åt uppfattningen att väsentligt mer av öppen arbetslöshet under 1975-77 skulle ha varit att föredra framför den expansionspolitik som bedrevs. Calmfors talar om vikten av arbetsmarknadsparternas disciplin och han vill att dessa bör ha ett ansvar för konsekvenserna för sysselsättningen av för stora lönehöjningar. Detta är en central och ömtålig fråga. Men på denna punkt är jag mer osäker än Calmfors. Vi kan ju aldrig gå tillbaka till 20- och 30-talens förhållanden. De arbetslösa kommer under alla förhållanden att tas om hand av AMS och vålla stor offentlig utgiftsexpansion för att förebygga ekonomiska och sociala påfrestningar. Då tycker jag nog fortfarande - som i SNS-rapporterna - att det var bättre att på kort sikt utnyttja lediga resurser för ökad offentlig och privat konsumtion (som under 1974-76) än att bara utbetala arbetslöshetsstöd i olika former. En förlegad keynesiansk attityd? Men poängen var att det trots expansionspolitiken fanns fullt tillräckligt med produktionsresurser för att möta behoven vid en eventuell export- och

investeringsexpansion (som inte kom förrän ett år efter 1977 års devalveringar). Och härav följer också frågan: Var det verkligen nödvändigt att med restriktiv politik framkalla en fördjupad recession 1977 och som följd härav försvåra strukturkrisen under 1977-78? Enligt mitt synsätt borde man låtit recessionen inträffa 1974-75.

Jag är fullt klar över hur tveksam jag är om riktigheten av min egen rekommendation. Det är å ena sidan förenat med stora samhällskostnader att framkalla ett krismedvetande som är tillräckligt för att göra det politiskt möjligt att föra en mer rationell politik. Men vi ser å andra sidan resultaten av den expansiva politiken 1974-76 i form av felallokerade resurser, konserverade strukturkriser och förstörda statsfinanser. Frågan gäller sålunda framför allt de negativa effekterna på lång sikt av en kortsiktig stabiliseringspolitik. Vad vi borde vara överens om är att huvudfelen i den förda stabiliseringspolitiken uppstod under åren 1973-75. En väsentlig lärdom av kostnadskrisen kommer kanske snart till uttryck i en annorlunda stabiliseringspolitik under recessionen 1980-82. Där kommer vi nog att depreciera snabbare och tvingas tolerera mer av öppen arbetslöshet än under 70-talet.

*Erik Lundberg**

Referenser

Calmfors, L., [1979], "Lärdomar av kostnadskrisen", *Ekonomisk Debatt*, årg 7, nr 8

*Författaren är professor emeritus vid Handelshögskolan i Stockholm och sedan starten medlem av SNS' Konjunkturråd.